

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ

ГОДИНА III

БРОЈ 3

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

THE SASA LIBRARY FORUM

YEAR III
VOLUME 3

Accepted on December 9th 2014, at the 9th meeting of the SASA Department of
Languages and Literature, following the reviews of academician
Nada Milošević Đorđević and academician *Predrag Piper*

Editor-in-chief

Corresponding member
MIRO VUKSANOVIĆ

BELGRADE
2015

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ

ГОДИНА III
БРОЈ 3

Примљено на IX скупу Одељења језика и књижевности
од 9. децембра 2014. године, на основу рецензија академика
Наде Милошевић Ђорђевић и академика *Предрага Пийера*

Уредник
дописни члан
МИРО ВУКСАНОВИЋ

БЕОГРАД
2015

Издаје
Српска академија наука и уметности

Технички уредник
Мира Зебић

Тираж 450 примерака

Припрема
НМ либрис, Београд

Штампа
Службени сласник, Београд

© Српска академија наука и уметности, 2015

Трибина Библиотеке САНУ основана је да приказује јавности нове књиге чланова САНУ, нова издања САНУ и њених института, из свих области наука и уметности. Први уредник Трибине био је академик Никша Стипчевић, управник Библиотеке САНУ од 1991. до 2011. године. Од октобра 2011. године уредник Трибине је дописни члан Миро Вуксановић, управник Библиотеке САНУ.

Годишњак *Трибина Библиотеке САНУ* покренут је 2013. године. У првом броју донет је целовит преглед приказаних књига у Салону САНУ од 1991. до јуна 2011. године, а потом, у хронолошком низу, текстови казани на Трибини од новембра 2011. до краја 2012. године. У другом броју штампани су текстови са Трибине из 2013. године.

Прилози се објављују без измена, а нема текстова оних говорника који свој рад нису доставили.

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ
28. I 2014 – 23. XII 2014.

Уредник
дописни члан Мирo Вуксановић

Стручни сарадници
Биљана Јоцић и Стасја Церовић

САДРЖАЈ

<i>Планејџа Дунав / Љубомир Симовић</i>	9
„Тиианик“ у акваријуму : 6. мај 2007 – 6. мај 2013. / Љубомир Симовић	9
<i>Срби у Угарској 1790–1918. / Василије Ђ. Кресиић</i>	19
<i>Нормативна граматика српског језика / Предраг Пийер, Иван Клајн</i>	31
<i>Дарови наших рођака. Књ. 5 / Владејџа Јероиић</i>	49
<i>Српска енциклопедија. Том 2, В – Вишејечка</i>	57
<i>Fractional calculus with applications in mechanics : vibrations and diffusion processes / Teodor M. Atanacković, Stevan Pilipović, Bogoljub Stanković, Dušan Zorica</i>	69
<i>Fractional calculus with applications in mechanics : wave propagation, impact and variational principles / Teodor M. Atanacković, Stevan Pilipović, Bogoljub Stanković, Dušan Zorica</i>	69
<i>Перспективне развоја села : зборник радова са научног скуђа одржаног 17–18. априла 2013. године / уредник Драган Шкорић</i>	77
<i>Друшћивено-йолийичка и научна мисао и делайносии Симе Марковића : зборник радова са научног скуђа одржаног 28. марта 2012. године / уредник Александар Косиић</i>	91

<i>Дан Библиотеке САНУ</i>	105
<i>Трибуна Библиотеке САНУ. Год. 1, бр. 1 /</i> <i>уредник Миро Вуксановић</i>	105
<i>Трибуна Библиотеке САНУ. Год. 2, бр. 2 /</i> <i>уредник Миро Вуксановић</i>	105
<i>Синџага / Маџија Власџар; са српскословенског језика</i> <i>превела Таџијана Субоџин-Голубовић ; уредник Косџа Чавошки</i>	119
<i>Огледи о џолиџичкој моћи у Визанџији : чиниоци и ослонци /</i> <i>Љубомир Максимовић</i>	133
<i>Сабрана дела. [Књ. 1–12] / Маџија Бећковић</i>	141
<i>Сусреџ и сукоб са науком / Зоран Л. Ковачевић</i>	143
<i>Исџоријска лингвистџика : когнитивно-џиџолошке стџудије /</i> <i>Јасмина Грковић-Мејџор</i>	155
<i>Косовско-меџохијски зборник. 5 / уредник Михаило Војводић</i>	167
<i>Иконописци српских сеоба = The icon painters of the Serbian</i> <i>migration / Динко Давидов</i>	185
<i>Просџаџа / Томислав П. Пејчић, Јован Б. Хаџи-Ђокић,</i> <i>Драгослав Т. Баџић</i>	193
<i>Aquatica : књижевност, кулџура / уредници</i> <i>Мирјана Деџелић, Лидија Делић</i>	207
<i>Српска демографска библиографџа : 1945–2012. /</i> <i>уредник Часлав Оџић</i>	221
<i>Регистџар имена, уредника и говорника</i>	233

Косовско-метохијски зборник. 5 / уредник Михаило Војводић. – Београд : Српска академија наука и уметности, 2013

Говорили: академик Гојко Суботић
академик АНУРС Слободан Реметић
дописни члан Михаило Војводић
др Рада Стијовић, секретар Уредништва

У Београду, уторак 18. новембар 2014. у 13 часова

КРСТ И РЕЧ

Када кажемо Метохија, помислимо на метох, на манастирско имање, на Пећаршију и Дечане, и крстове на њима, на немањићке задужбине, на српску земљу, молитву и благослов.

Када кажемо Косово, помислимо на моћ завета и мита, стиха и клетве, на искушавање речи: битка, пропаст, неслога, издаја, кнез, глава, Грачаница, Газиместан, Симонида, очи, Космет...

Крстова ће бити више него људи, на Космету, ако већ тако и није, јер онамо је било на хиљаде кућа с крстовима на слемени, с иконама на зидовима, на стотине православних храмова, јер је у њима све мање верника, јер је мало Срба остало на својим окућницама, јер су под морањем отишли да се не враћају.

Одавно је више српских речи него Срба на Космету, одатле су се далеко чуле, тамо су им колевке и ковчези, а још нисмо нашли именицу која ће тачно рећи шта нас је загушивало од 1389. до данас, онда и данас, и између онда и данас, једнако, мучно и тамно.

Крст чува веру.

Реч чува име.

Зато је у петом тому *Косовско-метохијског зборника САНУ*, као и у претходна четири броја, највише радова о крстовима, храмовима и светим местима којих има и нема, и речима, српским, изворним, тамошњим, од којих су на већинском простору само имена места остала, па су и она зловољно промењена. Зато су највише резултата својих истраживања у *Зборнику* објавили историчари уметности, лингвисти и историчари. Свак на свом послу, с поступком примерним, с осећањем носталгичним, с подацима које не сме-мо да заборавимо.

И зато је природно да о свечаној косовско-метохијској књизи, припремљеној у Одељењу историјских наука, говоре академик Гојко Суботић, историчар уметности, редовни члан Академије наука и умјетности Републике Српске Слободан Реметић, језикословац, и уредник *Зборника*, дописни члан САНУ Михаило Војводић, историчар.

(Реч уредника Трибине)

М. В.

ГОЈКО СУБОТИЋ

Последњи у низу *Косовско-метохијских зборника*, чију вам појаву са задовољством представљамо, непосредан је израз све живље делатности Одбора за Косово и Метохију. Са новим уредником и новим члановима редакције, пети том је пробраним садржајем показао не само свежину него и одговорност пред новим захтевима које судбина јужних делова земље намеће. У извесној мери то одликује и природу других публикација посвећених прошлости и наслеђу у крајевима чији су споменици угрожени, а истраживање данас отежано или постало немогуће. Потребно је због тога да се, у измењеним приликама, услови рада и објављивања научних резултата шире размотре.

Данас, у овом виду, зборнике попут *Косовско-метохијског* издаје неколико одбора Српске академије наука и уметности. Подстицаји који су их покренули нису били исти, а временом се и њихов карактер мењао. Подсетимо се, први у низу покренут је у Хиландарском одбору, који је основао академик Георгије Острогорски. Његов циљ је, написао је као уредник у предговору првог броја *Хиландарског зборника*, да „усмеравањем напора различитих дисциплина оствари систематско и свестрано научно испитивање блага сачуваног у овој јединственој ризници наше културе“, истичући да приложи „потичу из пера историчара, историчара уметности, правних историчара, историчара књижевности, теолога и музиколога“, чиме је „остварена сарадња представника различитих струка и, што није мање важно, наша сарадња са истакнутим стручњацима из суседних земаља“.

Шири поглед на издања Српске академије наука и уметности подсећа нас да су се још између два светска рата појављивала обимна и вредна дела, махом тематског садржаја, под називом *зборника* и у њима заузимала угледно место. Она, међутим, нису имала карактер гласила, отвореног за прилоге различитог садржаја, који ће својом појавом и сталним присуством подстицати стручњаке да усмере своја истраживања и у њима објављују своје радове. Прилози у *Хиландарском зборнику* су, као што је истакнуто, у великој мери од почетка били посвећени уметничком наслеђу, што је захтевалио другачије ликовно представљање од оног у књигама традиционалног изгледа у издањима Академије. Академик Острогорски је, као и у другим приликама, стрпљиво размотрио разлоге који су говорили у прилог неопходних промена у изгледу публикације и у целости их прихватио. Разлике су, разуме се, изненадиле оне који су се у Академији старали о издавачкој делатности, али нови коцепт није оспорен. У питању је био други формат и битно другачији прелом, у виду који је допуштао могућност да се текст и прилози на адекватан и функционалан начин распореде. Избегнуте су странице уједначеног изгледа, са непотребним белинама и малим репродукцијама на којима се, без обзира на значај представе, ни најважнији елементи не разазнају. Суштина је била у улози прилога који су пратили текст. Илустрације на које су се аутори позивали нису биле само назнака, подсећање на предмет о којем је реч, него неодвојив део излагања, ликовно документовање, доказ одређене идеје. У основи то, разуме се, није било ново, али у старијим издањима Академије такав вид аргументације није постојао.

Нови изглед зборника није остао без одјека, па су га у низу усвојили и други одбори који су покренули публикације сродног карактера – *Сенћандрејски зборник* 1987, *Зборник о Србима у Хрватској* 1989, *Косовско-међохијски зборник* 1990, *Зборник за историју Босне и Херцеговине* 1995. и *Вардарски зборник* 1999. Појединачно и заједно, у складу са приликама и могућностима, они су објављивани у одређеним интервалима и данас представљају особену појаву у издаваштва Српске академије наука и уметности, која је добила место које јој припада. Њена појава би могла бити и предмет одвојеног разматрања, нарочито ако се има у виду ново схватање ликовне компоненте и њене улоге у потврђивању изложених закључака.

И садржај последњег броја нашег зборника, пробран из прошлости Косова и Метохије, чији ће радови овде појединачно бити представљани, обликован је и прилагођен захтевима читког представљања грађе какво раније серије нису познавале. У том смислу морамо бити строги и доследни, увек имати у виду и не посустати у напору да се могућности које публикација ове врсте пружа до краја искористе.

Напоменули смо да је судбина наших јужних крајева наметнула *Косовско-међохијском зборнику* посебну улогу. Нажалост, ни он у томе није остао

сам. Страдање споменика није било само последица времена, чији је проток сам по себи погубан, него и намерног уништавања чији смо непосредни сведоци. То је наметнуло особену обавезу научним установама – задатак да прате и сабирају остатке, писане и ликовне, о споменицима који су тешко погођени или сасвим нестали – споменицима крај којих смо до недавно живели. Оно што се само у песимистичним визијама могло наслућивати постала је стварност. Погроми, припремљени и немилосрдни, пред запрепашћеним становништвом које није било спремно нити се на било који начин могло супротставити, однели су десетине споменика из дубље и ближе прошлости Косова и Метохије.

А када су се након више месеци слегли утисци и осећања, постало је јасно шта се може и мора учинити: сабрати све оно што још у било ком виду постоји у белешкама, скицама и старим фотографијама, уз ретке нове снимке стручњака који су порушене објекте обишли у пратњи међународних снага. Недавно је у том смислу учињен покушај да се сагледа дуги живот једног објекта у Метохији, од доба када је служио као утврђење на северној граници Византијског царства до страдања у лето 1999. године. У међувремену, дарован манастиру Хиландару, као седиште метоха, имао је храм скромних димензија, коме је сада *post mortem* требало вратити изглед. И то је учињено: представљен је у простору, са зидним сликама и натписима богатим историјским садржајем. У овом виду, поновићу оно што сам једној прилици рекао, споменик је почео свој *нови животи*, у виду у којем га нико неће моћи да повреди, сачињен „од ткива од којег се снови граде“.

А недуго потом, као потврда да све могућности нису исцрпљене, такође на основу грађе сабиране у временима када је то било оствариво, написана је монографија и чак прихваћена као докторска дисертација о другом споменику XIV века који је истих августовских дана, 1999, до темеља уништен. Наведени рад, са својеврсним повратком у живот драгоцене целине зидног сликарства из доба краља Милутина подстицај је истраживачима којима прилике данас не допуштају приступ споменицима.

Промене у другим крајевима земље чијој су прошлости посвећени одговарајући *зборници*, мање су видне, али су последице знатне.

Најзад, ни први ове врсте, настао у мирним условима, *Хиландарски зборник*, није се последњих година могао бавити темама као у „мирнодопским“ приликама. У време када се најмање очекивало, јер су споменици били безбеднији него икад, Хиландар је доживео страдање које је надмашило све дотадашње недаће. Марта 2004 – добро то памтимо, јер се стицајем околности, готово у исто време, десио и поменути напад на светиње Косова и Метохије – непажња је проузроковала огромну и ненадокнадиву штету: букнуо је пожар који је захватио и потпуно однео више од половине укупног манастирског комплекса. Од тада је прошло десет година, уложени су велики

напори да се уништено, колико је могуће, обнови, али се томе не види крај. Последице ће зато дуго бити и предмет расправа које ће се писати на основу – у несрећи – откривених нових података. А *Зборник* ће, поред појединачних студија, као стално гласило Хиландара, пратити његов нови живот.

Шта на крају рећи о *Косовско-метохијском зборнику* коме је судбина доделила још тежу улогу – да духовну и уметничку прошлост истражује у условима у којима ни обично кретање из једног места у друго није безбедно, а дужи боравак на отвореном простору ризичан.

Године пред нама, знамо, пуне су неизвесности, али се са истраживањима неће стати.

СЛОБОДАН РЕМЕТИЋ

У делу пете књиге Косовско-метохијског зборника, о коме се усуђујем да кажем неколико речи, има извесне симболике. Историја српског народа обележена је и далекосежним инверзијама. Експанзија немањихке државе обележена је њеним ширењем правцем север–југ. Престоница је од Раса „стигла“ до Скопља, а исти смер имале су и миграције српског живља. Доласком Селцука, историја код Срба, чији је културни успон досегао ниво зоре после које никада није свануо дан, како је својевремено написала Ирена Грицкат, добија инверзивни ток. Свеопште узмицање правцем југ–север прати и померање трона српске државе од царскога града на Вардару до престонице Деспотовине на Дунаву. Следе векови мрака, таворења и назадовања. Реке српске популације теку према северу, а касније континуирано у складу са венцима динарских гора: правцем југоисток–северозапад. На скидање турског јарма најдуже је чекала Стара Србија, што је за собом повлачило и одлагање многих почетака како на друштвено–политичком тако и на културном и научном плану. У овом случају турска граница се испречила Белићевом истраживању говора призренско–тимочке дијалекатске зоне у целини. А управо језичка истраживања одмах након балканских ратова верно сведоче о нашим национално–политичким и државотворним опредељењима, стремљењима и заблудама. Приоритетни статус „Старе Србије“ у дијалектолошким испитивањима говора имају области Кочана, Штипа, Струмице, Дојрана, Ђевђелије, Костура, Лерина, Тиквеша и других суседних македонских подручја. Након стварања заједничке државе после Великог рата, западне, пре свега чакавске, области запоселе су челну позицију. Област јужне покрајине, колевка српске духовности и државности, колевка двају дијалеката које ће миграције по најезди Турака и под притиском Арбанаса разнети све до Сталаћа, односно Ђердапа, подуго је била на листи чекања. Неке празнине отклоњене су тек недавно. Предмет данашњег окупљања казује да се понеки дуг управо

одужује, а све са свешћу да смо још итекако дужни и струци и роду. Када је о језичким испитивањима реч, ономастика је, захваљујући организованом прегнућу ове куће, а првенствено труду двојице визионара и прегалаца, академику Павлу Ивићу и његовом првом сараднику Светозару Стијовићу, далеко испредњачила.

Од три прилога цењенога Академијинога гласила о којима ће овде бити речи, први је управо из ове области. Рад Милуна Стијовића и Раде Стијовић „Ономастика девет дечанских села“, који доноси целокупну ономастику девет села Дечанске општине која чине целину и која су Срби, док су још живели у овим крајевима, називали заједничким именом Љубарда (Љумбарда, Дашиновац, Горњи Ратиш, Доњи Ратиш, Доња Лука, Пожар, Кодралија, Мазник и Мали Врановац), настао је на основу грађе коју је 1975. године сакупио Светозар Стијовић. Задатак аутора рада био је да, додатним самосталним истраживањима, како писаних извора тако и усмених информатора – Срба избеглих из тога краја после 1999, дођу до података о селима и њиховом становништву. У раду су дати ономастички подаци, класификовани на начин уобичајен у нашој ономастичкој литератури: (микро)топонимија и антропонимија (презимена, имена, хипокористици, надимци). Ономастички подаци дати су у акцентованим ликовима саобразним локалном говору и имају вредност прворазредне језичке грађе. Дају се и подаци о селима и становницима у њима. Уводно поглавље доноси историјат ових крајева, који су били настањени словенским живљем све до доласка Турака, када на сцену ступа и албански слој, у почетку незнатно, а до велике етничке смене доћи ће тек у наредним вековима. Рад доноси и података да је, примера ради, према француским службеним извештајима из 1807. године Метохија још увек била настањена готово само Србима. Средином XIX века дошло је до брзих и крупних промена на етничкој карти овога краја.

Села из којих се доносе ономастичке чињенице, с изузетком Љумбарде, носе српска имена и из времена пре најновије колонизације између два светска рата, а нека од њих се помињу још у средњовековним споменицима. Аутори с правом подсећају да су имена села Горњи и Доњи Ратиш неодвојива од средњовековног катуна *Рајишевци*, који се помиње у повељи деспота Стефана Дечанског манастиру Дечанима из 1330. године. Навешћемо податак да се и топоним Лука помиње у Дечанској хрисовуљи и, као Доња и Горња Лука, у турском дефтеру из 1485. године. Остала микротопонимија углавном је из времена колонизације после Првог светског рата, и она, као уосталом и целокупна ономастика, носи препознатљив досељенички говорни печат, и то зетско-сјенички (Васојевићи, Бјелопавлићи и Стара Црна Гора) и херцеговачко-крајишки (Ровца и Морача) дијалекатски тип. Објашњење оскудних трагова старине аутори с правом виде „у темељној албанизацији ових крајева у последњим вековима и у чињеници да су новији досељеници

из Црне Горе од државе добијали шуме које су крчењем претварали у обрадиво земљиште“.

Из богатог, пребогатог корпуса чињеница прикупљених руком истраживача који је оставио дубок траг у српској науци о језику, светлост дана угледаше оне за које се везује један велики почетак. Одлазак русисте на терен да прикупља ономастичке чињенице у делу Метохије са пет акценатских система донетих насељавањима из ијекавских крајева након Великог рата, уз затечене Србе „мјештане“, у говорном мозаику са тонским моделима *Др̄а̄гд̄ – Др̄а̄гд̄во, Др̄а̄го – Др̄а̄гд̄во, Др̄а̄го – Др̄а̄гд̄во, Др̄а̄го – Др̄а̄гово, Др̄а̄го – Др̄а̄гино*, не искључујући ни могућност у рубним деловима области ни тип *Др̄а̄га – Дра̄г̄ино* потерао је и мене преко Чакура у питоми Дукађин, дао ми прилику да се поново нађем у дому Милуна Новова Стијовића, метохијског првака, чија је реч мирила и завађене арбанашке фисове. А што се тиче сналажења сарадника Одбора за ономастику на терену, нашао сам се у позицији пољских дијалектолога када их је посетио њихов млађани колега и пријатељ из Новог Сада. О томе је под овим кровом Зузана Тополињска, свестрани лингвиста и слависта, 17. септембра 2003. године изговорила и ове речи: „Никад нећу заборавити како је било кад смо Павла, приликом његовог боравка у Пољској, одвели у једно кашупско село, које је за нас, и за друге наше госте – лингвисте, било врхунац дијалекатске егзотике. После једно пола сата Павле не само да је преузео анкету у своје руке, већ је знао и да нам укаже на неке појаве које ми, аутори будућег кашупског атласа, раније нисмо учинили.“ И ја сам, таман као Пољаци, током седмодневне пријатне екскурзије у Метохији стицао све изоштренију представу о приликама у говору Васојевића, Ровчана, Морачана, Староцрногораца, јер сам врло често, у сусрету са дијалекатски интересантним податком добијеним из уста актуелног информатора, „подсећан“ на прилике код „оних других“. За Љумбарду је, дакле, везан почетак једне озбиљне акције, спасавања од заборава аутентичних сведока неписане историје Свете српске земље. Светозар Стијовић је, поред личног удела у бриљантно осмишљеном и методолошки беспрекорно устројеном подухвату, вичан пословима око подучавања других, отишао драгоцени корак даље и од метохијских средњошколских наставника добијено је пет-шест поузданих сарадника САНУ и њеног Одбора за ономастику. Под Стијовићевим будним оком распламсала се својеврсна колективна борба са временом под плаштом оправдане слутње да српски живаљ у колевци њихове државности и духовности може доживети нови погром, и прикупљена је целокупна ономастичка грађа са простора јужне покрајине. То је урађено у селима у којима је, у време организоване акције, живео бар један носилац српског језика. Ономастика је сличне среће била још и у нишком центру, где је професор Стијовић, уз већ афирмисаног лингвисту Недељка Богдановића, за теренски рад припремио групу агилних посленика, који су, по истој

инструкцији и методологији, од заборава отимали ономастичке чињенице на највећем делу простране призренско-тимочке дијалекатске области у оквиру Републике Србије, припомажући при томе колегама на истом задатку у једноакцентском делу јужне српске покрајине. У Организацији одбора за ономастику истородна грађа је прикупљена и на већем делу Црне Горе, а истраживања су спроведена, у зависности првенствено од кадровских прилика, и у другим српским областима. Прикупљено језичко благо углавном је сређено, исписано у одговарајуће радне свеске и делимично објављено. Озбиљност тренутка и ауторитет крова под којим смо се окупили налажу ми да у вези са почетком и почетником једног визионарског подухвата кажемо још неколико речи. Секретар Одбора за ономастику је најзаслужнији што су дотад анонимни просветни радници из јужне покрајине постали аутори драгоцених, по правилу обимних ономастичких студија и монографија објављиваних у *Ономастолошким прилозима*, који су у рукама Павла Ивића, главног уредника, и његове десне руке Светозара Стијовића дуго баштинили статус уредног годишњака, а онда стижу неприлике: санкције и изолација државе, поболевање двојице подвижника, „милосрдни“ и други „анђели“, измештање из овога света Павла Ивића и Светозара Стијовића, осека у свему и свачему па и у ономастичком атару. Организованог теренског рада, у контексту обима и начина финансирања научноистраживачких пројеката, те кадровских прилика, код нас више и нема, а у случају богате картотеке Одбора за ономастику САНУ, формиране у неко друго време, остаје нада да ће, безбедна, добро смештена, дочекати боља времена, обраду и давање на увид заинтересованој, пре свега страном, а и нашој научној јавности. Судбина се поиграла и горком симболиком наговестила таворење након блиставог узлета једне језичке дисциплине. У претходном, 4. броју часописа, најзад је штампан некролог професору Светозару Стијовићу, а у напомени испод текста стоји: „Прилог Слободана Реметића, Уређивачком одбору Косовско-метохијског зборника достављен пре десет година, због пропуста техничке природе, објављује се у овом броју часописа“. Нама техничке грешке, изгледа, нису иманентна особина само у кошарци.

Најбољи којега смо у дијалектологији имали, пре пет деценија је имао снаге да призна да је узмицање дијалеката пред незаустављивим цивилизацијским токовима нека врста „коллатералне штете“ у односу на већу добит: „Добро је што одлазе дијалекти. Тек тиме се стварно демократизује до краја језичка база наше културе, скида се печат обележености са широких слојева који се не знају служити књижевним језиком, брише се понеки увредљив аспект дистанце између града и села. Наши дијалекти одлазе заједно с опанцима, пеленгаћама, тродневним славама и додолским опходњама, заједно с кукурузним хлебом, чађавим огњиштем, ендемичним сифилисом, високом смртношћу деце и многим другим стварностима које бисмо да што пре за-

боравима“. Следи, међутим, и оно велико АЛИ: „Није губитак то што ишче-зава неисцрпно благо разноврсних прелива нашег народног говора, али јесте губитак ако то богатство ишчезава незабележено“, опомиње први ауторитет науке о народној речи код Словена и не само код њих, а нама се управо то и десио. Доведени смо у ситуацију да воспостављамо језичке тапије на многе области које су Срби у последњем рату привремено напустили а да претходно нису језички истражене. Српски народ је у XX веку задесио пет пустошних ратова, а под руку са већ помињаним политичким заблудама и промашајима иде и чињеница да у оној заједничкој „братској“ држави „братских народа и народности“ српски народни говори, стицајем околности на које се често није могло довољно утицати, нису имали приоритетне статус у два западним републикама. Прилику да спасу што се још спасти може истраживачи су имали, и још донекле имају, снимајући говор избеглица из западних крајева у избегличким насељима између Дрињача и Шамца, у Бусијама код Сурчина и појединачно расутих по градовима Србије. „Милосрдни анђео“ је међу ургентне задатке српске дијалектологије укључио и говоре јужне покрајине. Тај хитни задатак, неодложни дуг, појединци одужују испитивањем и смањем говора „интерно расељених лица“ са простора Косова и Метохије. У косовско-ресавском дијалекатском појасу највише чињеница од заборавачувао је прерано преминули Милета Букумирић, а штафету племените акције на тлу призренско-јужноморавског говорног подручја часно и надасве више него успешно, пре свих носе Биљана Сикимић и Радивоје Младеновић – колегиница Сикимић заснивањем научних пројеката и окупљањем агилних сарадника, међу којима се посебно истиче колега Младеновић, по рођењу Призренац, данас један од најпродуктивнијих српских дијалектолога, из чијих руку смо већ добили две посебне монографије и више обимних студија, а можда и највредније су већ на путу.

На основу аудио-грађе прикупљене у оквиру пројекта *Испитивање словенских говора на Косову и Метохији* (2002–2003) настао је рад Светлане Ћирковић „Истраживање будућности у дискурсу расељених лица са Косова и Метохије“. Ономе ко је преслушао преко 500 сати говора лица избеглих из западних српских области, и не само њему, свакако импонује податак о учинку сарадника на наведеном пројекту, пријатна информација са самог почетка прилога: „Из комплетне аудио-грађе пројекта [...] која садржи око 500 сати снимљеног аудио материјала, као Корпус на ком ће се заснивати анализа, издвојени су и транскрибовани они разговори са расељеним лицима који су као доминантну тему имали рат, бомбардовање и расељавање“. Елаборацији богате грађе снимљене у говору несрећних пресељеника, односно расељеника, претходи озбиљно, на страниј и домаћој литератури утемељено разматрање питања из домена изражавања времена у дискурсу расељених лица са Космета – временској линији и временској граници; појмовне категорије садашњости и прошлости и њихове реализације у језику; појмовне категори-

је будућности и њене реализације у језику. Утисак о примерној озбиљности у прилазу предмету рада оверава и садржајни преглед о статусу *футура првог* у савременом српском језику, те косовско-метохијском дијалекту и призренско-тимочкој дијалекатској области, све у контексту балканске лингвистике. Лимитирани временски оквир даје простора за само две-три ситније опсервације. Богата грађа је показала да је „футур први – стереотип појмовне категорије будућности“ и „у дискурсу расељених лица са Косова и Метохије“. На основу исказа несрећних људи типа: „Отиша ми син, тај старији отишо ми тамо. Само не знам како ће бидне. Ја, ја сам стала викам, ако не иде војска наша или милиција, повратка нема. Живот нема“; „Радим, посо нема овде. Да се вратимо тамо, не смемо још, и не знам како ће буде. Како ће бићи, шта“ – проистиче очекивани, и једини могући закључак да се „неизвесна ситуација може сматрати стереотипном у појмовној категорији будућности“. Последице долетања „милосрдног“ и осталих белосветских „анђела“, уз наше учинковито суделовање, дају статус стереотипног питања оним Бећковићевим стиховима: „Докле ће ово ’вако, зна ли ико?“. Две лако отколиве ситнице знатно би допринеле вредности и употребљивости драгоценог садржаја импозантног корпуса чињеница прикупљених на терену. Аутентичност народне речи обезбеђује искључиво строго придржавање начела: *ишии као шиио говориши*. Лик *ћредшколско* и у стандардном језику је последица компромисне правописне одредбе. Још лакше је означавати место акцента у идиомима призренско-тимочке дијалекатске зоне, о чему, уосталом, сведоче и хиљаде страница дијалекатских текстова објављених и у издањима овога дома, а добијеним из руку ентузијаста нелингвистичког профила. Но, од ових ситница језикословних далеко више брине чињеница, чијег је значаја итекако свесна колегиница Ћировић, чињеница која позване и прозване, а видим их подоста и у овај сали, подсећа, опомиње и подстиче акцију у цајтноту: „Свакако не треба заборавити да су сви примери забележени три или четири године након расељавања лица са Косова и Метохије, те у било коју језичку анализу треба укључити и могућност да је током тог периода могло доћи до промене матерњег језичког идиома и његовог кориговања што са стандардним српским језиком, што са локалним говором средине у коју су расељена лица пресељена“. Овоме се само може и мора додати неминовна угроженост донетог идиома у – често великој – мешавини међусобно различитих пресељеничких градских и сеоских говорних типова.

Несумњиву, уз то и драгоцену новину у домену науке о језику чини рад Митре Релјић „Језички ставови деце на Косову и Метохији“, прилог у коме се „на основу података добијених анкетним испитивањем“, спроведеним од 15. октобра до 15. децембра 2010. године, 260 деце узраста од осам до дванаест година „у основним школама на подручју Горе, Косовског Поморавља, централног Косова и севера Космета“ утврђују ставови косметске деце која похађају ниже разреде основне школе према свом и туђим језицима, као и

њихови судови о пореклу језичког феномена“ и „сагледавају се социјални, историјски, педагошко-дидактички и други фактори који утичу на формирање тих ставова“. Резултати анкете говоре о прагматичности, реалном расуђивању најмлађе популације. На питање који је језик најбољи (најлепши) већина анкетираних (159) је навела српски, али није мали број ни оних (43) који су предност дали енглеском, руководећи се, по личном исказу, савременим потребама и коришћу од знања језика међународне комуникације. „Отуда је за већину анкетираних он најбољи (најлепши): *Зайшо шийо сви у светиу користије енглески, зайшо шийо у свакој држави можемо разговарати тим језиком, зайшо шийо можемо да се сјоразумевамо са некима из иностранства, Зайшо шийо је веома јојиребан* и сл.“). Сасвим су прозирни разлози давања приоритета српском језику: „Зато што ми је матерњи, Зато што је свој језик најлепши, зато што га ми имамо“ и сл. Добро је што је ауторка указала на корелацију између (не)компетенције предавача и дечијих ставова према страном језику. „Сви негативни судови о руском језику (укупно 11) забележени [су] у једној горанској школи у којој наставу из овог предмета изводи лице без одговарајуће спреме“. Многи учесници данашње јавне сцене могли би извући поуку из виспреног одговора осмогодишњака на питање „да ли постоји језик који није леп“: *језик некултуре*. На питање одакле потиче језик само из невиних дечијих глава могу стићи одговори: *Из срца, Из душе*. У том тону су и закључне речи прилога: „На основу свега наведеног, може се закључити да језичке ставове косметских основаца, у поређењу са ставовима одраслих (испитаним у истом периоду), карактерише слабије испољена позитивна симболичка генерализација при оцени свог, ко и мањи степен необјективности, грубости и изричитости при оцени туђег језика“. У упрошћеној пројекцији: искрена дечија душа не уме да мрзи, томе ће их касније (на)учити.

За област јужне покрајине веже нас највећи успон и процват државе Немањића. Колевка националне државности и духовности прва је потпала под Турке, а последња се ослободила њиховог јарма, због чега су и струка и наука нешто касније „стигле на Косово“. Стицај околности и неки питонски загрљаји нису ишли на руку бављењу пословима од националног значаја, а онда нам је историја поново окренула леђа, донела страшни егзодус и привремено опет опустела многе српске земље. Повод данашњег окупљања и разговора показује да не оскудевамо у људима који знају шта им је чинити. Да се оваквим поводима што чешће окупљамо и да гласила типа *Косовско-мехохијског зборника* ухвате корак што редовнијег годишњака.

МИХАИЛО ВОЈВОДИЋ

Српска академија наука и уметности има за собом дугу традицију изучавања Косова и Метохије, и њени почети датирају још из времена Српског

ученог друштва тако да се међу творцима одговарајуће научне литературе може срести више наших угледних научних имена. Дакле, рано се исказала потреба за вишестраним научним изучавањем простора Старе Србије односно Косова, Метохије и њима суседних делова, јер се показало да протоком векова нестају трагови претходних цивилизација који су нажалост, у великом броју и намерно уништавани, тако да су се, најчешће под притиском, губила обележја која су сведочила да се управо ради о колевци првог организованог друштва српског народа, или боље рећи њиховог континуираног боравка на том простору још од првих векова нове ере. Уз то пред претњама, злоделима над њим чињеним од стране окупационе власти, српско становништво је било десетковано и приморано да мање-више, понекад и у колонама, напушта своја огњишта или да се повлачи ка Србији, која се после пропасти у средњем веку обновила као држава у 19. веку. Више наших научника почев од Јована Цвијића па све до Владимира Стојанчевића, и других млађих научника, разуме се разних профила, изучавали су прошлост Косова и Метохије, антропологију, језик, споменичку архитектуру, верске објекте, обичаје. Потребне су то изискивале, штавише и протоком година постале су све озбиљније. С обзиром на то да се разним политичким променама у новије време нису поправљале тамошње прилике а да се чак и економски положај Срба у времену после ослобођења Косова и Метохије 1912. године, па и после Другог светског рата, побољшавао у много скромнијим размерама од очекиваних, Србе није чекала ружичаста будућност као ни њихово наслеђе. Сећам се да су 60-их година неколико наших колега историчара приликом обиласка Косова и Метохије у циљу испитивања имена локалитета дошли до поузданих података да су многа српска имена промењена добивши албанске називе и да је тај процес и даље био у току.

С обзиром на то да су у Српској академији наука и уметности били уверени у потребу да се подстакну односно појачају напори око утврђивања стварног положаја српског народа, а уз то имајући у виду и стање у коме се налази српско наслеђе, почетком 80-их година прошлог века основан је међуодељењски Одбор за проучавање Косова и Метохије. Значајну улогу у тој иницијативи имао је Димитрије Богдановић који се представио као писац запажене сажете студије о прошлости Косова и Метохије под насловом *Књига о Косову*. Српска академија наука и уметности се 1983. године на основу образложеног Богдановићевог предлога определила да Одбор у свом програму рада, поред осталог, води рачуна о томе да се откривањем свих околности које се тичу историје српског народа на тим територијама допринесе и свестраном утврђивању истине о српско-албанским односима у прошлости чиме би се обеснажиле антисрпске претензије које су се разним средствима пропаганде временом увећавале. Управо тада је закључено да ће резултати проучавања политике, економије и друштва бити неопходни и у одбрани тери-

торијалног интегритета и међународног положаја наше земље. У том циљу прихваћено је да се врше систематска археолошка и археографска истраживања античког периода, средњовековних остатака, проучавања нововековних процеса, дакле укупне цивилизацијске заоставштине. На предлог Димитрија Богдановића Српска академија наука и уметности је 1985. године прихватила да се покрене издавање *Косовско-метохијског зборника*.

Први број *Зборника*, који је припремио уређивачки одбор на челу са Антонијем Исаковићем а појавио се 1990. године, био је изузетно богат и садржајан. Иако је био посвећен шестстогодишњици битке на Косову 1389. године, прилози у њему покрили су велики временски простор, све до најновијих година. Једна од карактеристика која се у њему исказала, задржана је и у наредним бројевима. Највише текстова посвећено је богатој културној баштини, пре свега верским споменицима, а у нешто мањем обиму и духовној. Нажалост, била је недовољно заступљена политичка прошлост, што говори о томе да се данас релативно мали број историчара бави Косовом и Метохијом. Пошто се то мора схватити и као упозорење, требало би озбиљно водити рачуна да се такве теме нађу све више пред истраживачима, што значи да се морају побољшати услови за изучавање пре свега архивске грађе у нашим и архивима других земаља. Овај број отворио је питање и уставног положаја Косова и Метохије, односно прогона Срба са тих територија. Један скраћени библиографски попис литературе Косова и Метохије на нашем језику од 1945. до 1960. у њему објављен, требало је да буде почетак праксе да се и тим путем остварује бољи увид у оно чему се треба више посветити.

Други број, који се појавио нешто касније, односно 1998. године, чији је уредник био академик Владимир Стојанчевић, донео је нешто више података о политичкој прошлости Косова и Метохије, али је и даље остао нагласак на споменицима културне баштине. Неколико занимљивих радова у њему односило се и на демографску структуру тог подручја.

Распоред текстова није се много разликовао ни у наредним бројевима. Ваља споменути да је број три *Зборника*, који је објављен 2005. године, чији су уредници били Мирослав Пантић и Стеван Карамата, највећим делом био покривен саопштењима са научног скупа „Ибарски Колашин кроз векове“ одржаног 1998. године у организацији Српске академије наука и уметности и њеног Одбора за Косово и Метохију. С обзиром на то да се ради о подручју са једном од најкомпактнијих српских средина на Косову и Метохији, наша наука добила је тада прилику да проучи и на том примеру прикаже најстарија српска обележја, од давнина наслеђене споменике прошлости, језик, обичаје, а исто тако и да изнесе све тешкоће са којима се бори данашњи староседелац на Косову и Метохији а који упркос свим недаћама бар делимично настоји да тамо и остане. Једино је у броју четири *Зборника*, који се појавио 2011. године под уредништвом Михаила Војводића, било садржано пропорцио-

нално нешто више текстова из историје, односно из политичке и социјалне прошлости Косова и Метохије. О броју пет *Зборника* говориле су вам моје колеге Слободан Реметић и Рада Стијовић.

Дакле, на основу резултата претходних бројева *Косовско-метохијског зборника*, али и других појединачних издања политичке, економске и социјалне садржине, слободно се може рећи да је Српска академија наука и уметности преко свог споменутог међудодељењског Одбора дала значајан допринос проучавању сваковрсних остатака живота на Косову и Метохији у ближој и даљој прошлости. Једно од њих је свакако и књига *Срби и Албанци у 19. и почетком 20. века*. Нажалост, последњих година, како сам рекао, смањило се број оних који се баве истраживањем Косова и Метохије, њихове прошлости, па у извесној мери и културног и духовног наслеђа, чему су допринели различити разлози, укључујући и материјалне, као уосталом и политичко-правне прилике везане за Косово и Метохију. То је у одређеној мери допринело томе да извесне теме које су на почетку рада Одбора замишљене, а уочи појаве прве свеске *Зборника* наведене у плану, нису добиле своје одговарајуће место. Међу њима бих споменуо оне о пореклу и етничким карактеристикама различитих националности, њихове судбине у прошлости и садашњости. Поред осталог, није у довољној мери праћена албанска литература о српско-албанским односима да би се, како је тада било речено, могло адекватно и благовремено реаговати.

Одбор за Косово и Метохију, међутим, уз споменуте свеске *Зборника* имао је у плану да публикује и неке посебне монографије или да буде суиздавач као што је то до сада било у једном случају. Био је, међутим, спреман да објави рукопис покојног Милана Ивановића о уништеним и оштећеним споменицима на Косову и Метохији, али, не нашом кривицом, његово издавање остало је отворено. Застало се и са публикавањем једног рукописа у сарадњи са Филозофским факултетом у Косовској Митровици. Ради се о књизи Митре Рељић *Српски језик на Косову и Метохији данас*. Садашње чланство Одбора за Косово и Метохију, које је успело да се Српска академија наука и уметности у јавности појави и са четвртим и петим бројем *Зборника*, а припрема и шести, верује да ће се можда у наредним годинама побољшати услови за изучавање ове толико значајне проблематике за историју српског народа, разуме се и публикавање резултата. С тим у вези мислимо да би у косовско-метохијским манастирима и Патријаршији требало наставити са прикупљањем старих записа и натписа од 14. до 19. века, а затим и приступити превођењу на српски језик турских дефтера са Косова и Метохије. Било би неопходно наставити рад на „скидању“ угребаних натписа са зидова цркава и манастира на Косову и Метохији насталих у периоду од 13. до 19. века. Исто тако продужило би се и изучавање језичког наслеђа, дакле и данашњих српских говора на Косову и Метохији што је везано за израду дијалек-

толошког атласа. Напокон, мислимо да би се тиме одговорило и на многа питања која се тичу не само упознавања него и очувања српског наслеђа. Поврх свега, текстови о овим и другим темама имали би и свој практични значај уколико би својом садржином охрабривали и све оне одговорне који би, после нелегитимног мењања статуса Косова и Метохије, користили могућност да својим утицајем и упорношћу највише доприносе задовољењу ургентних потреба унапређења живота, школства, економије, и заустављања негативних промена у структури тамошњег становништва и с тим у вези бржег савлађивања тешкоћа око, бар за почетак, учвршћења компактне српске заједнице од преосталих Срба како би се сачували.

РАДА СТИЈОВИЋ

Већ су скоро три деценије како је сличним једним поводом академик Војислав Кораћ изјавио: „Иако је доста урађено, све што је остварено знатно је испод онога што се могло урадити и што се може ставити у ред стварних научних потреба [...] Средњовековна архитектура на Косову и у Метохији није довољно проучена у односу према важности целине и према нарочитим вредностима најистакнутијих дела.“¹ Овим разлозима данас морамо додати још неколико других – пре свега чињеницу да нам се давна прошлост отима ширењем грубих неистина, као и да се живи сведоци те прошлости, наши, а по значају и светски, непроцењиви културни споменици бестијално затиру или скрнавe.

Сличан ламент над неурађеним и ненадокнадиво пропуштеним читамо у уводном делу првог рада у *Зборнику*, аутора Драгана Војводића: „Мора се рећи да ни данас, после свих трагичних искустава, у доба високо развијене дигиталне технологије, још нема свеобухватне и темељне документационе базе о изузетно угроженом српском културном благу Косова и Метохије, које чува још многе тајне и многе за нашу историју важне податке. Могло би се стога догодити да драгоцен споменичка сведочанства наставе да нестају у неповрат, пре но што су уочена, забележена и проучена.“²

Прилози у *Зборнику* пре свега су настојања да се науци пруже нови, досад непознати подаци, али и труд да се сачува од заборава културно благо

¹ Војислав Кораћ, *Истраживања средњовековне архитектуре на Косову и у Метохији*. – Зборник округлог стола о научном истраживању Косова, Београд (Српска академија наука и уметности. Научни скупови, књ. XLII. Одељење језика и књижевности. Одбор за проучавање Косова, књ. 1), 1988, стр. 67 и 69.

² Драган Војводић, *Српски власијоски појиреџи и књијорски најџиси у Богородичиној цркви у Ваганешу*. – *Косовско-метохијски зборник*, књ. 5, Београд (Српска академија наука и уметности. Међуодељењски одбор за проучавање Косова и Метохије), Београд, 2013, стр. 1–2.

Косова и Метохије. Од седамнаест радова десет се односи на историју уметности. Они обухватају широк временски распон од XIV века до данашњих дана. Изложени су хронолошким редом.

Рад Драгана Војводића „Српски властеоски портрети и ктиторски натписи у Богородичиној цркви у Ваганешу“ посвећен је цркви у Ваганешу код Новог Брда, која је од свог настанка 1354/55. године вековима опстојавала, у којој је чак и у најтежим временима бар повремено вршено богослужење, да би почетак XX века дочекала у рушевинама. Обновљена 1963. успела је да избегне злу судбину многих косовско-метохијских цркава – и 1999. и злосрећне 2004. године. Анализирајући, пре свега, два камена ктиторска натписа над улазом у наос и један урађен фреско-техником, као и портрете насликане у припрати цркве, аутор утврђује да је припрата сазирана неко време после изградње наоса, да је цео храм осликан око 1360. године, у доба цара Уроша, да властелин Дабижив није једини ктитор цркве, а да се реченица „Дабижив писа сам“ односи на писање самог натписа, а не на живописање, које је, као и изградња храма, било заједнички подухват више ктитора. У портретима у припрати он препознаје Дабижива са супругом и двоје деце, родитеље ктитора – мајку Вишњу и оца „калуђера“, сасвим оправдано претпостављајући да калуђер није очево име већ његов статус, уочава затим портрете непознате девојчице, чланова породице Дабиживљеве браће Богоја и Храма, као и тадашњег српског владара. У раду се даје и низ других напомена – о сликању портрета српске властеле у вишим зонама живописа, осцени св. Ђорђе убија аждају, која прекида низ портрета и др.

Црква Св. Ђорђа у Речанима код Суве Реке, задужбина непознатог властелина из друге половине XIV века, била је жртва вандалског чина Албанаца у лето 1999, када је минирана и сравњена са земљом. На основу фото-документације начињене 1956. и 1961. Бојана Стевановић у свом раду „Представе Христових прародитеља у цркви Светог Ђорђа у Речанима“ анализира стојеће фигуре у другој зони пиластра речанске цркве. Износи закључак да је неколико светачких ликова насликаних на пиластрима речанског храма представљало Христове телесне претке и да је груписањем ликова Христових прародитеља била истакнута идеја рођења Бога у телу без кога не би била остварена икономија спасења људског рода. Рад Татјане Стародубцев „Прилози проучавању цркава и манастира осниваних или обнављаних у области Бранковића од 1371. до 1455.“ представља први део истраживања о црквама и манастирима које су у области Бранковића у наведеном периоду оснивали или обнављали владари, црквена лица и племићи различитих звања. Поједине цркве подигли су људи о чијим се звањима подаци нису сачували. Наведени храмови су, током прохујалих векова, веома пострадали. Поједини су касније били обновљени, ретки су се сачували у рушевинама. Многи храмови поменути у писаним изворима нису чак ни поуздано убицирани.

У раду „Манастир Убожац“ Бранислав Тодић говори о историји и архитектури овог манастира чији се остаци налазе у близини Косовске Каменице. За разлику од већине ранијих истраживача, који су сматрали да су манастир и његова црква саграђени средином или у другој половини XIV века, Тодић сматра да је реч о споменику насталом у другој четвртини XVI века заслугом охридског архиепископа Прохора. Закључке изводи на основу анализе архитектуре и камене пластике, као и на основу поновних прегледа писаних извора.

Миљана Матић у раду „О иконама из Драјчића“ говори о осам икона с иконостаса цркве Светог Николе из метохијског села Драјчићи у Средачкој жупи, које су настале у току XVI и XVII века. Оне су и раније биле познате науци, али су после конзерваторско-рестаураторских радова на њима почетком шездесетих година прошлог века дале могућност бољег сагледавања иконографије и стила икона, као и тачнијег читања пратећих натписа на њима.

У *Зборнику* се налази и рад дугогодишњег секретара Одбора за Косово и Метохију, некадашњег директора Завода за заштиту споменика у Приштини, Милана Ивановића. Већ сâм наслов рада говори о теми: „Ктиторски натпис из 1863. године у цркви Светог Василија Великог у селу Горња Србица код Призрена“. На основу старих теренских бележака аутор први пут објављује натпис о обнови цркве из 1863. године, за коју су били заслужни мештани, као и призренске занатлије и трговци. Говори и о богослужбеним књигама и иконама које су се некада налазиле у цркви. Цркву су Албанци до темеља уништили јуна 1999. године. У раду је дат и кратак преглед историје села Горња Србица.

Као својеврсна споменица, сећање на аутора и његову неуморну борбу за истину о драгоценом косовско-метохијском српском споменичком наслеђу, на његов рад на откривању, пописивању, заштити и проучавању овог наслеђа, коме је посветио цео свој живот, приложена је на крају књиге Ивановићева библиографија.

Ивана Женарју из Института за српску културу у Приштини, привремено у Лепосавићу, осветлила је улогу Одбора госпођа „Књагиња Љубица“ на подручју Косова и Метохије до 1913. Одбор је основан да помогне српском народу у дотад још неослобођеним крајевима, а кроз помагање црквама и манастирима. У раду се указује на патриотска залагања Одбора за побољшање црквеног живота, али и на комплексне и тешке услове живота српског народа у Старој Србији.

Рад Александра Кадијевића „О архитектури призренске спомен-чесме ’Косово’ (1912) на основу докумената из заоставштине пројектанта Момира Коруновића“, посвећен је, пре свега, овој спомен-чесми, коју је Коруновић подигао 1912. у Призрену, по његовом ослобођењу, у знак почасти палим саборцима и тек ослобођеном а вековима страдалном народу тога краја. Чесма

је скрнављена и 1999. и 2004. и на крају порушена. У раду се говори о архитектонским особеностима чесме, али и о целокупном Коруновићевом делу, његовој идеји националнога стила. Говори се затим и о трагичној судбини српских споменика на Косову и у Метохији у последњих сто година уз опомену, односно веровање аутора да „срушени споменици трајно живе у сећању српскога народа“ и кад-тад бивају обновљени.

Рад Јелене Павличић „Прилог познавању цркве Светог Николе у Приштини“ сачињен је као историографски прилог познавању историје, архитектуре, зидног сликарстава и уметничког мобилијара јединог православног храма у Приштини, који је последњих петнаестак година изложен насиљу косовских Албанаца. Храм је подигнут 1830. године, на месту старије цркве, као скромна грађевина налик на кућу без куполе и звоника како не би парирао високом минарету оближње Царске џамије. До 2004. године имао је богату ризницу икона, књига и светих сасуди, која је тада спаљена.

Срђан Марковић се у раду „Косовска приповедања Светомира Арсића Басаре“ бави оним делом Басариног стваралаштва који представља израз његовог немирења са судбином српског народа на Косову и Метохији, а који је настао у периоду између 1975. и 1988. године, када су „у вајару сазрели услови да горко и снажно проговори о неправдама што су годинама, под маском братства и јединства, чињене Србима на Косову, о стављању у положај грађана другог реда, о уништавању њиховог духовног идентитета“. О скулптурама речито говори и њихови називи: *Хирошима, Холокауст, Парасџос илузијама мојим, Ајокалийса, Оклојник цара Лазара, Позив на њујовање*. Сам Басара о том периоду каже: „Не окрећем се више према свету као узору, већ према амбијенту у коме живим, из кога сам поникао; окрећући се традицији свога народа, тражим идентитет, доказ о корену, право на будућност“.

Научни радови из пете књиге *Косовско-метохијског зборника* несумњиво представљају значајан допринос остваривању циља које је Међуодељењски одбор за проучавање Косова и Метохије ставио у центар своје делатности – ширењу објективне, научно утемељене истине о Косову и Метохији.